

Írta: Barcsayné Bácsfalvi Andrea

Szerkesztette: Lovas Márta, Unger Erika

Szakmai tanácsadó: T. Kesik Gabriella

Grafikai tervezés, nyomdai előkészítés: K.O.M.P. Bt.

A kiadvány a Magyar Nemzeti Múzeumban 2002-ben megnyílt állandó Régészeti Kiállítás fotóinak, grafikáinak és filmjeinek felhasználásával készült.

Fotók: Barbay Csaba, Bihary Sarolta, Dabasi András, Gucci László, Vasáros Zsolt

Grafika: Bóka Igor, Csiszár Katalin, Divinyi Gábor, Gauder Áron, Hornyák László, Odegnál Róbert, Szemerey Samu, Vári Ágnes

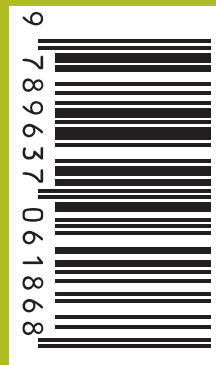
Film: Kollányi Ágoston, Magyar Ágnes

Nyomdai munkák: Mega Kft.

Felelős kiadó: dr. Csorba László

IDŐUTAZÁS A KÁRPÁT- MEDENCE ŐSKORI LAKÓIVAL

(Az őskőkortól a rézkorig)

Kutatófüzet a Magyar Nemzeti Múzeum
régészeti kiállításának őskori termeihez

A régészeti kiállítás a **KELET ÉS NYUGAT HATÁRÁN** címet, és A magyar föld népeinek története a Kr.e. 400 000 – Kr.u. 804 alcímet viseli.

Máris behatároltuk a teret és az időt: a legősibb Magyarországon talált embermaradványoktól és kőeszközöktől az avar nép birodalmának felbomlásáig mutatja be leleteit, legszebb tárgyait a múzeum. Tehát megidézi azokat az embereket és népeket, akik a magyarok honfoglalása előtti évszázadokban, évezredekben, évszázadokban lakták ezt a területet.

A kiállítás első terme az őskőkor leleteit és eseményeit mutatja be. Időben több százezer évet jelenünk felé haladva az újkőkor és a rézkor emlékanyaga talált helyet a második teremben.

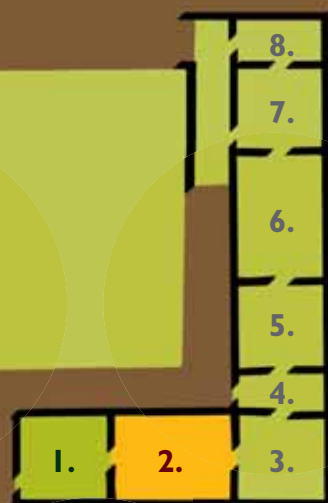
Egy újabb korszakot, a bronzkort a harmadik és a negyedik terem mutatja be.

Újabb száz éveket haladva előre az időben, és átlépve az ötödik terembe, a vaskorba érünk. Ebből a korból már néhány nép nevét is ismerjük: a szkítákat és a keltákat, akik a Kárpát-medencében is megtelepedtek.

A hatodik terembe érve rómaiak és barbárok társaságában találjuk magunkat. A rómaiakat a kora népvándorlás korában ide érkező népek: hunok és germánok váltották fel, leletanyagukat a hetedik terem őrzi.

A régészeti kiállítás az avarok bemutatásával, a nyolcadik teremben fejeződik be.

A kiállítási terület alaprajza:

Szervusz!

BARNABÁS vagyok, a nagy időutazó.

Tarts velem, és ismerkedj meg kőkorszaki és rézkori elődeinkkel!

Csak egy ceruzára és a képzeletedre van szükség.

Miért nevezik ezt a tárlatot régészeti kiállításnak?

A kiállított tárgyak a régészek munkája nyomán láttak napvilágot.

Az emberiség történelmét különböző forrásokból ismerhetjük meg a történelemtudomány segítségével. Az emberiség történelmének hajnalán nemhogy írni, de beszélni sem tudott.

Milyen forrásokból ismerhetjük meg akkor ezeket a régmúlt kódébe vesző, de annál izgalmasabbnak tűnő korokat?

Ebben van segítségünk a régészet. A talaj sok esetben megőrizte azokat a tárgyakat, amelyek nem tudnak lebomlani (pl. a kő- és fémeszközök) vagy nagyon lassan bomlanak le (pl. a csontok). Ezeket a tárgyakat a régészek távják fel és értékelik tudományos módszerekkel. Így bővíthetjük ismereteinket múltunkról.

Hogyan használd a sétálófüzetet?

Ez a füzet kalandra, időutazásra hív. Szeretne téged eligazítani, végigkísérni a régészeti kiállítás első két termében, a kőkorból és a rézkorból úgy, hogy felhívja a figyelmed a legfontosabb látnivalókra.

Természetesen az egész kiállítás „a tiéd”, azt „csemegézel” a látnivalók közül, amit csak akarsz. Azonban ha velem tartasz és megkeresed a legfontosabb tárgyakat, válaszolsz a feltett kérdésekre, elolvasod a magyarázatokat, akkor közös utunk során egy izgalmas, rejtelmekkel teli világ tárul majd fel előtted.

Kellemes időtöltést, izgalmas időutazást!

Az ábrák magyarázata:

Keresd meg a tárgyat!

Nézd meg a teremben lévő filmvetítést!

Otthon is folytatódik az időutazás.

A témához kapcsolódó érdekességeket felkeresheted más múzeumokban is.

A régészeti korszakhoz kapcsolódó olvasmányokra, könyvekre hívja fel a figyelmed.

Vágjunk neki a nagy időutazásnak...

AZ ŐSKŐKOR

Keresd meg a teremben a hazai őskőkor jelképét!

Hogyan maradhatott fenn több százezer éven keresztül?

Mit gondolsz, miért hívják levélhegynek?

...ha velem tartasz, megtudhatod, hogy mire használta az őskori ember az ehhez hasonló, de ennél általában kisebb méretű levél alakú kőhegyeket.

Nézd meg az időórát!

Gondolkozz!

A dinoszauruszok 67 millió évvel ezelőtt haltak ki.

Találkozhatott-e a mai ember valamelyik őse a dinoszauruszokkal?

A régészek munkáját megismerheted a vértesszőlősi ásatás egy rövid jelenetéből.

I.
terem

Hallottál róla?

Ezt a csodálatos régészeti leletet 1892-ben találták meg Miskolcon, a Szinva patak partján, Bársony János házának alapozásakor.

Az ember három fejlődési lépcsőfokának leletei a mai Magyarországon

I. Az előember

/Homo erectus/

Homo erectus: felegyenesedett ember

Kb. 1,6 millió éve jelent meg a Földön és 200 000 évvel ezelőtt halt ki. A történelem során ők készítettek először szakócat (marokkő), és használták fel a tüzet. Afrikából Európába és Ázsiába is elvándoroltak. Mindenütt alkalmazkodniuk kellett a helyi éghajlati viszonyokhoz, ezért a világ különböző pontjain eltérő módon fejlődtek tovább. Európában a jégkorszak fogadta őket. A Kárpát-medencében fennmaradt legkorábbi leleteink 400 000 évesek, és Vértesszőlős település mellett bukkantak nyomukra régészeink.

Miből készített eszközöket az előember?

Hallottál róla?

A vértesszőlősi előember tarkócsontdarabját Sámuel napján találta meg Vértés László régész 1965-ben, ezért becézik Samunak. Vértesszőlősen, a Nemzeti Múzeum vidéki kiállítóhelyén az Előember-telepen megnézheted Sámuel nyomait.

Samu tarkócsontja

Vértesszőlős

Hogyan használták a szakócat?
Rajzold az előember kezébe a hiányzó szerszámot!

Mire használták az előemberek a szakócat?
Tegyél x-et a megfelelő válaszhoz!

vágás

állatok elejtése

tűzcsiholás

gyökerek kiásása

Az előemberek megjelenése a Kárpát-medencében

Homo Erectus
400 000 év

35 000 év

Neander-völgyi ősember

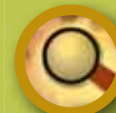
10 000 év

Őskőkor

Homo
Sapiens

Mésztufa-medence

Az a képződmény, melyben a vértesszőlősi előember lakott, és amit Te is meg tudsz szemlélni a kiállítás vitrinképein.

Figyeld meg a képet! Miért kedvelhette Sámuel és előember társai ezeket a medencéket?
Kösd össze az egymáshoz illő megállapításokat!

szélvédett

langyos vízű forrás fakadt a közelében
az állatok is ide jártak inni
a víz hordaléka kavics

könnyebb zsákmányszerzés

szerszámok nyersanyaga
a tűz megőrzése könnyebb
ivóvíz

véd az időjárás viszontagságaitól

Hallottál róla...?

Az előember volt az első az emberiség történetében, aki ismerte és használta a tüzet, de ő maga még nem tudta meggyújtani, ezért volt fontos a tűz megőrzése. Európában a tűz első nyomait a vértesszőlősi lelőhelyen találták meg.

Az előember az apró csontok mellett a madarak sípcsontjait is felhasználta a tűz életben tartásához. Megfigyelte, hogy a sugarasan körbe rakott csontokról lefolyó zsír remekül táplálja a tüzet.

Mivel őrizte meg a vértesszőlősi előember a tüzet?

2. Az ősember

/Homo sapiens neanderthalensis/

A Kárpát-medencében különböző ősemleri közösségek telepedtek le Kr. e. 100 000 körül.

Homo sapiens neanderthalensis: a tudományos nevet adó leletet a németországi Neander-völgyben találták meg 1856-ban. Magyarországi csontleletei a Subalyuk-barlangból kerültek elő.

Nézd meg változatos eszközeiket!

Melyik lelőhelyen találtak a miskolci levélhegy alakú dárdahegyhez hasonló, kisebb eszközöket?

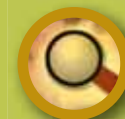
Keresd meg azt az ősember által használt kőeszközt, amelyet a rajzon látható munkafolyamathoz használt!

Mi az eszköz neve?

Mire használták?.....

A neandervölgyiek ruházata

Mivel egy hideg periódusban éltek hazánk területén, már állatbőrökből készült ruhát viseltek. Először kifeszítették az állatbőrt egy fakeretre, majd a kaparóval lehántották a zsírt és az inakat. A bőr megmunkálása, azaz a cserzés után a bőr szélét árákkal (hegyes csontszerszám) kilyukasztották, és inakkal „varrták” össze a megfelelő darabokat. A lyukasztás műveletét a teremben vetített színes filmben is láthatod.

Milyen állatokra vadásztak az ősemlerek?
(Segít a tárló kísérőszövege és a háttérarajz.)

Keresd meg az itt lerajzolt fogat! Melyik állaté volt?

Hallottál róla...?

A gyöngyösi Mátra Múzeum őrzí az egyetlen, teljes épségben előkerült magyarországi mamutcsontvázat.

Hallottál róla...?

Budapest közelében, Érden is megtalálták az ősemlerek nyomait. Ezt a leletanyagot a Budapesti Történelmi Múzeumban őrzik.

3. A jégkorvégi ember

/Homo sapiens fossilis/

Homo sapiens fossilis: A jégkorszak végének enyhébb éghajlatú évezredeiben új közösségek érkeztek a Kárpát-medencébe.

A fossilis (ásatag) jelzővel különböztetjük meg őket a jelenkori embertől. Európa mai lakóinak közvetlen őseit feltételezik bennük a kutatók. Ebből az időből már több különböző népcsoport hagyatékát ismerjük: azonos életmódot folytattak, de eszközkészítési kultúrájuk eltért egymástól.

Bizonyítsd be, hogy a jégkor végi emberek sikeresen meg tudták munkálni különféle szerszámaikkal a rendelkezésükre álló nyersanyagokat!

Szerszám

Munkafolyamat
(Mire használhatták?)

vakarók

nehéz munkafolyamatok

fűrők

általános vágóeszköz

csont és agancs vésése

Hogyan készültek az őskőkori kőszerszámok?

Mit használ a filmen a régész „kalapácsként” a szerszámkészítéshez?

Figyeld meg, melyek a csontból és melyek a kőből készült eszközök?

Tanulmányozd, milyen sokféle kőfajtából lehet eszközt csinálni! Nézd meg a magyarországi őskőkori lelőhelyek elhelyezkedését a kiállításon látható térképen!

Emberlakta barlangok

Magyarország mészkőhegyeiben számos, emberi megtelepedésre is alkalmas barlangot alakított ki a természet. Már az ősember is belakta ezeket, ezt bizonyítja az Istállóskői-barlangból származó tűzhely, amely kb. 30 ezer éves.

Nézd meg a vadászfegyverek fejlődését a barlangmodellben!

Rajzold le a meghatározás mellé, a hozzá tartozó fegyvert!

Az első vadászfegyverek a kihegyezett és tűzben edzett hegyű falándzsák voltak. A vadállatot csak közvetlen közről lehetett ledöfni.

A zömök és erős csontozatú ősember már döfő vagy szűrő lándzsát használt. A vadász néhány méteres távolságra volt kénytelen megközelíteni a vadat.

A csonthegyű, könnyebb dárdát a hajlékonyabb izületű, rugalmasabb izmú jégkor végi ember alkalmazta: lesből dobta az állatra, így már nagyobb biztonságban volt a vadász.

A rugalmas faág erejének felismerése eredményezte az új eszközt: az íjat és a nyílat. A vadász lesből célzott, a nyíl hangtalanul suhant.

Tudod-e?...

Hogyan készült az íj és a nyíl?
Az íjat botból hajlították és szarvasínból sodrott „ideggel” rögzítették. A nyílhegyet innal és gyantával nád- vagyogyoróvesszőbe erősítették.
A nyílhegyek kőből és csontból készültek.

Hallgas-
sunk egy kis
muzsikát!
Milyen hangszer
szól?

Tudod-e?...
A „furulya” egy
barlangi medvebocs
csontjából készült.

**Újabb ezer esztendőket haladsz
előre az időben, ahogy átlépsz
a második terembe.**

12 ezer évvel ezelőtt lassú fölmelegedés kezdődött a Föld éghajlatában, ami 10 ezer évvel ezelőtt felgyorsult. A kedvező éghajlati változások hozzájárultak a maihoz hasonló növény- és állatvilág kialakulásához.

A Kárpát-medencében élő népesség egy része vándorolva követte a hűvösebb éghajlatra, északra húzódó állatokat. Más részük folytatta régi életmódját, alkalmazkodva a változásokhoz: új állatfajokra vadászott, új élelemforrásokat kutatott fel, egyre tökéletesebb szerszámokat, fegyvereket használt.

Az utolsó vadászársadalmak kapcsolatba kerültek az új bevándorlókkal, akik már a növénytermesztés és az állattartás bizonyos formáját is ismerő közösségek voltak.

AZ ÚJKŐKOR ÉS A RÉZKOR

A Közel-Keleten sok-sok tapasztalat felhalmozása után megkezdődött a földművelés és az állattenyésztés a Kr. e. 10–8. évezredben. Az új ismeretek egy évezred múlva terjedtek el a Kárpát-medencében.

Nézd meg a térképet a kiállításon!

Jelöld a térképeden, mekkora területen terjedt el az élelemtermelés? Segítségedre van ebben a terem bejáratától balra lévő falitérkép.

Újkőkör

Az elnevezés arra utal, hogy az őskori emberek még sokáig felhasználták a követ szerszámok és fegyverek alapanyagául, de már egy új eljárással, csiszolással alakították ki eszközeiket. A követ továbbra is ütögetéssel alakították a kívánt formára, majd következett a finomabb megmunkálás: nedves homokot szórtak egy nagy, lapos kőfelületre, ezen simára és kellő élességűre csiszolták a leendő szerszámot. Az állatcsontot is így munkálták meg.

Élelemtermelés

A Kárpát-medencébe a földművelés ismeretét a Földközi-tenger keleti medencéjéből idevándorolt emberek hozták magukkal. Ismerték a gabonatermesztés és az állattartás fortélyait. Az Alföld az emberi megtelepülésre legalkalmasabb területek közé tartozott. Réteket, nyílt területeket törtek fel, vagy erdőket irtottak ki termőterületek meghódítására. Búzát, tönkölyt, árpát, kölest termesztettek, ismerték a borsót és a lencsét is.

Nézz szét a teremben!

Milyen új eszközöket használtak és milyen tevékenységeket folytattak velük az új betelepülők?

A szerszámok neve

Tevékenység

*Milyen állatokat kezdtek házasítani a Kárpát-medencében?
Keresd meg az állatszobrocskákat!*

Tudod-e...?
Az ember már
10-14 ezer évvel
ezelőtt kezdte megszelídíteni és a vadászatoknál
segítőtársaként használni a kutyát.

Gyűjtsd össze annak tárgyi bizonyítékait, hogy az újkőkori ember az állattartás és a növénytermesztés mellett kiegészítette táplálékát!

*Milyen állatokra vadászott az újkőkori embere?
Keresd meg azt a nyakcsigolya leletet, amelybe
egy kovanyílhegy fúródott!*

Nézz jól körül a teremben!
*Mivel bizonyítanád, hogy a termelő életmód
az emberek letelepedését eredményezte?*

Paticsfalú ház

A ház oszlopváza farönkökből készült. Az oszlopok közötti falakat összekötött nádkötegekből és gallyakból állították össze. A nádat kívül és belül szalmával vagy törekel összedolgozott agyaggal tapasztották be.

Figyeld meg, hogyan építkezett az újkőkor embere!

Mit tárolhattak a ház lakói a padlásán?

Mit gondolsz, miért?

Milyen kézműves mesterségek születtek a termelő életmód következtében?

Segíts megoldani a problémákat!

Probléma

a gabona tárolása

öltözködés

főzés

lakóhely

Új „mesterségek”

Te is kipróbálhatod hogyan készítette első edényeit az újkőkori ember!

Gyúrj össze egy maréknyi agyagot! Formázz belőle gömböt! A hüvelykujjaddal mélyíts a közepébe egy üreget! A falát egyenletes vastagságúra alakítsd! Máris kész egy kis edény. Más eljárást is kipróbálhatsz. Sodorj agyaghurkákat, majd sorról sorra haladva, csigavonalban fektesd egymásra. Utána simítsd össze a hurkákat!

Milyen élelmiszereket fogyaszthattak az újkőkori emberek?

Csoportosítsd az ételeket a megadott szempontok szerint!

gabona, hal, kecske-, juh- vagy marhahús, vadhús, túró, sajt, fűszernövények, vadkörte

„Készen találta”,
begyűjtötte:

Maga készítette:

Termesztette,
tenyésztette:

Tudod-e?...

Milyen kenyeret ettek az újkőkorbán?

A gabonamagvakat két kő között, kézzel őrölték meg. A durván őrölt lisztből nagy tálakban lepényszerű, tömör és lapos kenyeret gyúrtak az asszonyok. Ezt agyagedényben vagy kemencében forró kőlapon sütötték meg.

Hogyan „tartósították” a húst?

Szárítással és egy ma is használt módszerrel: füstöléssel.

Ettek-e édességet?

A méz kivételével kevés édesítőszert ismertek.

Sokkal többféle növényt ettek, mint mi. Ismertek számos gyógy- és fűszernövényt (macskamenta, boróka, zsálya stb.) is.

Mi lesz ma vacsorára?

Rézkor

A Kárpát-medencében a felszíni, illetve a vízmosásokban görgetett termésrezt használták fel az első fémeszközök készítéséhez. Hidegen is kalapálták, de a megtalált rézolvastó tégelyek a fémolvasztás és -öntés ismeretét is bizonyítják.

Milyen eszközt kellett feltalálni ahhoz, hogy az élelmi-szert szállíthassák és elcserélhessék például nyersanyagokra?

Melyik állat erejét használták fel az eszközök vontatására?

Tudod-e?...

A Magyarországon talált kocsimodellek Európa legrégebbi leletei. Ezeket a kis modelleket temetőikben találták melyek a vagyoni és a társadalmi helyzet jelképei lehettek.

A fémek feldolgozásának kezdetei

A földművelés, az állattenyésztés, a letelepedés új eszközöket igényelt, ezért az emberek technikai ismeretei egyre gyarapodtak. Ezáltal ismerték meg a fémeket is, elsőként a rézet. Ezért hívjuk ezt az időszakot rézkornak. Mivel tárgyi kultúrájuk szoros kapcsolatot mutat, az újkőkor és a rézkor között nem húzható éles határvonal.

Kövessd nyomon, hogy miből készültek az ékszerek, a luxustárgyak?

Miért lehetett rangjelző, „gazdagságot” jelölő szerepük?

Keresd meg a rézolvastás és a rézöntés ismeretének bizonyítékát!

Hallottál róla...?

1991-ben találtak rá egy rézkori emberre, Ötzi-re az Alpokban. A férfi 5000 évig pihent jégsírjában. Miután meghalt 3200 m magasságban, a hideg és a száraz levegő hatására mumifikálódott, majd a hó betemette.

Egy erős olvadás után találtak rá a hegymászók. A lelet szenzációja, hogy ruházata és fegyverei is épségben kerültek elő, így sok mindent megtudtak a tudósok rézkori őseinkről.

A hiedelemvilág

Az újkőkori és a rézkori ember termelő tevékenysége a természet erőitől függött. A természet, az évszakok váltakozása határozta meg az emberi élet menetét is.

Mire használták az ember formájú edényeket?

Egészítsd ki a rajzot!

Urna

A hamvasztásos temetkezésnél a halott hamvainak elhelyezésére használt edény.

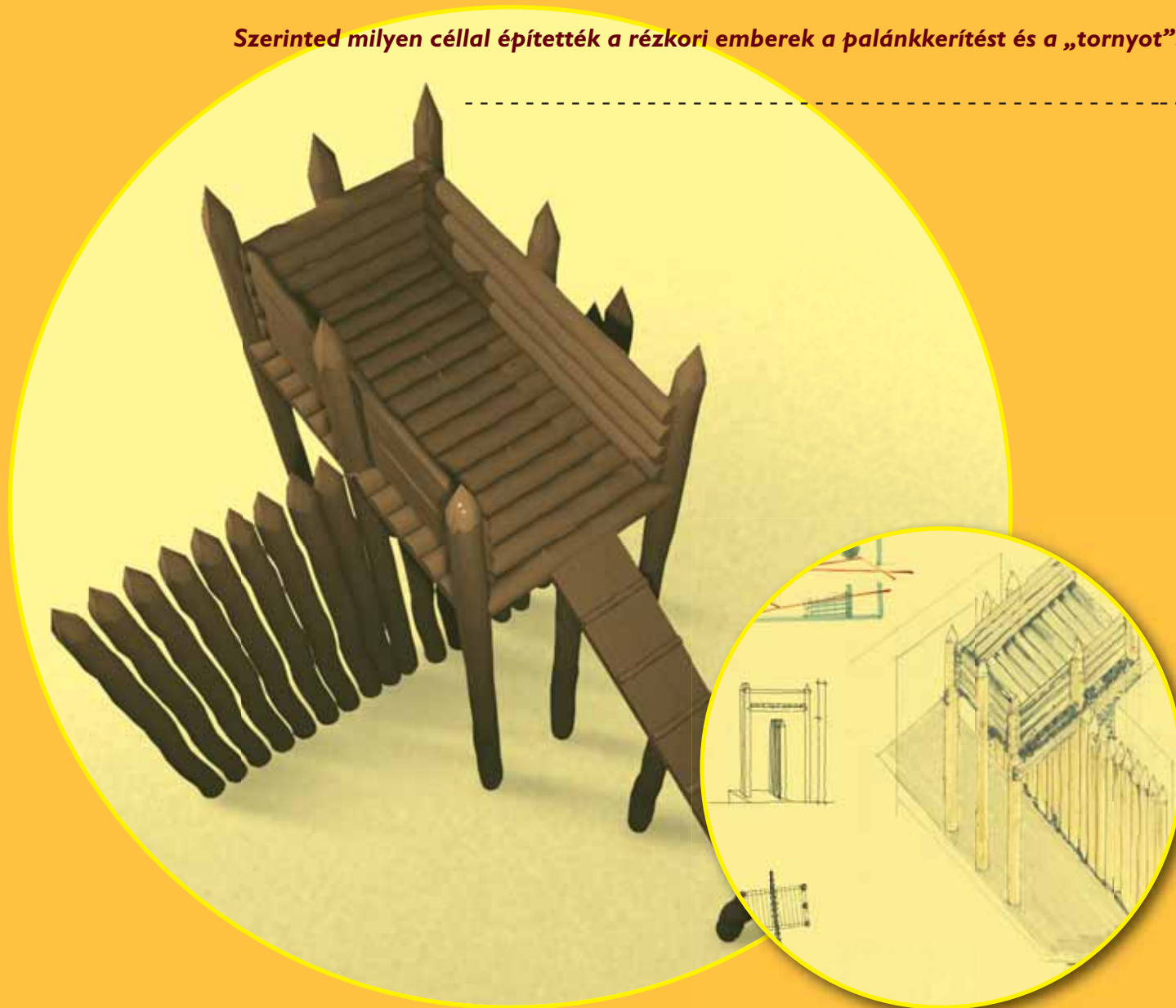
Idol

Ember alakú szobor, istenszobor. Kőből, agyagból vagy fából készült, elnagyolt formákat ábrázolt.

Milyen települési formát mutat be a kiállítás?

Szerinted milyen céllal építették a rézkori emberek a palánkkerítést és a „tornyot”?

A következő időszak, a bronzkor, óriási változást hozott az ember és a Kárpát-medence történetében: bronzból változatos és jól használható eszközöket készítettek, nagyobb földterületet tudtak megművelni, több állatot tartottak, messzi vidékekkel is kereskedtek az egyre nagyobb számú népcsoportok.

De ez már egy következő történet, egy másik kaland!

Amíg hazafelé tartasz, elgondolkodhatsz azon, hogy éreznéd magad őskőkori vadászként? Hogy éreznéd magad újkőkori földművesként vagy rézkori állattartóként? Mivel teltek volna napjaid, milyen feladataid lettek volna őskori gyerekként?

**Remélem, sok mindent megtudtál közös időutazásunk során!
Viszontlátásra a bronzkorban!**

A Magyar Nemzeti Múzeum régészeti kiállításának vezetője. Helikon Kiadó, 2002.
Gáboriné Csánk Vera: Az ősember Magyarországon. Budapest, 1980.
Josef Wolf – Zdenek Burian: Az őskori ember. Gondolat, 1987.
Mi micsoda – Rainer Köthe: Az ősember. Tessloff és Babilon Kiadó, 2003.
Móra Ferenc: Utazás a föld alatti Magyarországon. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982.
Szentiványi Jenő: A kőbaltás ember. Unikornis Kiadó, 2001.
www.kolyokmuzeum.hu
sirasok.blog.hu

A kiadvány a TÁMOP-3.2.8/10/B/KMR „Múzeumok Mindenkinek Program – Múzeumok oktatási-képzési szerepének erősítése” pályázat által támogatott „Múzeumi mátrix” – A Magyar Nemzeti Múzeum múzeumpedagógiai programsorozata az iskolai oktatás élményszerű kiegészítésére című projekt keretében készült.

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszecsenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.